

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГЛУЩЕНКО Світлана Ігорівна

УДК 631.153 : 332.021.8

**МЕХАНІЗМИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ
ВІДНОСИН АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Суми – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Сумському національному аграрному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
ЛИШЕНКО Маргарита Олександрівна,
Сумський національний аграрний університет,
завідувач кафедри маркетингу та логістики.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
ЛАГОДІЄНКО Володимир Вікторович,
Одеська національна академія харчових
технологій, завідувач кафедри маркетингу,
підприємництва і торгівлі;

доктор економічних наук, доцент
СЕНЧУК Ігор Іванович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, доцент кафедри
правоохоронної діяльності та поліціїстики.

Захист відбудеться «25» березня 2020 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.859.01 у Сумському національному аграрному університеті за адресою: 40021, м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського національного аграрного університету за адресою: 40021, м. Суми, вул. Г. Кондратьєва, 160, читальний зал.

Автореферат розісланий «23» лютого 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Жмайлов В.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процеси концентрації капіталу аграрних підприємств, як основної категорії суб'єктів аграрного бізнесу, в сучасних умовах набувають дедалі більшого масштабу, що є закономірним з огляду на тенденції зміни економічної ефективності та формування економічного потенціалу підприємств та об'єднань аграрної сфери. Недостатньо високий рівень окупності витрат, майже постійний брак обігових коштів, викривлення в протіканні процесів інвестування та відтворення, зокрема, основних засобів, поступове зниження потенціалу родючості ґрунтів сільськогосподарського призначення обумовлюють суттєве розшарування аграрних підприємств за рівнем ресурсного забезпечення основної діяльності, досягнутим рівнем економічної ефективності та фінансових можливостей. Останнє стимулює активізацію процесів агропромислової інтеграції, які, здебільшого, характеризуються поглинанням суб'єктів, які не досягають ринкового успіху, більш потужними утвореннями. При цьому наразі процеси концентрації виробництва мають не тільки економічні характеристики, а й достатньо чіткі правові наслідки, розвиваються процеси поглинання та злиття підприємств, створення потужних інтегрованих структур національного масштабу. Отже, потребує всебічного аналізу теоретичних засад економічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах реструктуризації при розвитку інтеграційних процесів, що і зумовлює актуальність обраного напрямку дослідження та вибір теми дисертації.

Використанню інструментів реструктуризації в умовах поглиблення агропромислової інтеграції присвячені праці відомих вчених економістів. Вказану проблематику розглядали В.Г. Андрійчук, О.Ю. Амосов, В.Я. Амбросов, А.П. Бабенко, П.С. Березовський, В.П.Галушко, Ю.Е. Губені, О.Д. Гудзинський, А.С. Даниленко, О.В. Крисальний, В.В. Лагодієнко, М. О. Лищенко, Т.Г. Маренич, М.Й. Малік, Л.О. Мармуль, В.Я. Месель-Веселяк, О. М. Ніфатова, Б.Й. Пасхавер, П.Т. Саблук, І.І. Сенчук, І.І. Червен, О.М. Шпичак, Б.О. Язлюк та інші науковці. Втім, досі не вирішеними залишаються питання використання інструментів управління реструктуризацією сільськогосподарських підприємств в процесі поглиблення агропромислової інтеграції. Необхідність розв'язання вказаних проблемних питань зумовила вибір теми дисертації, конкретизацію предметно-об'єктної сфери дослідження, його мети та завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане у відповідності до плану науково-дослідної роботи кафедри маркетингу та логістики Сумського національного аграрного університету за темою «Управління конкурентоспроможністю підприємств на засадах інноваційного маркетингу» (№ державної реєстрації 0119U100250) В рамках вказаної науково-дослідної тематики дисертантом виконане теоретичне обґрунтування та практичне опрацювання шляхів використання інструментів реструктуризації аграрних підприємств при їх залученні до інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних, методичних та практичних засад формування та функціонування механізмів управління процесами та процедурами реструктуризації в системі інтеграційних відносин аграрних підприємств. Досягнення поставленої мети обумовило необхідність вирішення таких завдань дослідження:

- ідентифікувати роль та місце процесів та процедур реструктуризації в системі інтеграційних відносин аграрних підприємств;
- обґрунтувати принципи, ключові ознаки та типологію засобів та інструментів реструктуризації;
- оцінити стан та ступінь досконалості нормативно-правового регулювання процесів реструктуризації аграрних підприємств;
- визначити тенденції протікання процесів реструктуризації аграрних підприємств та оцінити їх економічні наслідки;
- обґрунтувати пріоритетні напрями розвитку інтеграційних процесів в аграрній сфері;
- виконати оцінку економічних результатів діяльності аграрних підприємств та об'єднань в контексті здійснення процесів реструктуризації;
- обґрунтувати архітектуру механізму реструктуризації аграрних підприємств в умовах поглиблення інтеграційних процесів в аграрній сфері.

Об'єктом дослідження є процеси реструктуризації аграрних підприємств в системі інтеграційних відносин в аграрній сфері.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та прикладні засади побудови та функціонування механізмів реструктуризації в системі інтеграційних відносин аграрних підприємств.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є класичні і сучасні положення економічної науки, законодавчі та нормативно-правові акти України. У процесі дослідження використовувався комплекс методів, серед яких: статистико-економічний (при групуванні аграрних підприємств області за наявністю в них економічних служб, оцінці їх впливу на кінцеві результати господарювання); монографічний (при вивченні та висвітленні процесів розвитку, реструктуризації та планування діяльності аграрних підприємств); економіко-математичне моделювання (при оптимізації структури виробництва окремого сільськогосподарського підприємства); аналогії (при розробці напрямків подальшої реструктуризації аграрних підприємств в ринкових умовах, підвищення ролі економічної служби в них і в першу чергу – удосконалення планування); соціологічний (при анкетуванні керівників господарств).

Інформаційну базу дисертаційного дослідження становлять первинна інформація отримана в результаті власних досліджень та спостережень, публікації вітчизняних та світових учених, монографічні видання, внутрішня документація підприємств агропромислового сектору, офіційні матеріали Державної служби статистики України, Головних управлінь статистики у Сумській та Харківській областях, Департаментів агропромислового розвитку Сумської та Харківської обласних державних адміністрацій, нормативно-правові акти України, зокрема Закони України, Укази Президента України,

Постанови Кабінету Міністрів України, розпорядчі документи міністерств та відомств, програмні документи регіональних органів державної влади та місцевого самоврядування.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у розробці теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій з формування та функціонування механізмів реструктуризації в системі інтеграційних відносин аграрних підприємств.

Наукова новизна найбільш важливих результатів, отриманих в процесі дослідження, полягає в наступному:

вперше:

- обґрунтовано архітектуру та архітектоніку механізму реструктуризації аграрних підприємств в системі інтеграційних відносин, який дозволяє поєднати результат- та процес-орієнтовані підходи до організації виконання вказаних процесів при реалізації інтеграційних відносин з огляду на ідентифікацію економічних та організаційних наслідків змін, а також зрушень в рівні концентрації капіталу учасників інтеграційних утворень;

удосконалено:

- змістове наповнення причинно-наслідкових зв'язків організаційно-правових та організаційно-економічних інструментів здійснення процесів реструктуризації аграрних підприємств на основі формалізації ознак настання позитивних та негативних результатів залучення суб'єктів економічних відносин до участі в процесах агропромислової інтеграції;

- методичні засади управління концентрацією капіталу аграрних підприємств та об'єднань, які є учасниками процесів агропромислової інтеграції, які ґрунтуються на виборі стратегічних напрямів виробничої та збутової інтеграції, а також коректній та раціональній ідентифікації суб'єктів-інтеграторів в структурі інтеграційних утворень в сферах агропромислового виробництва та оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією;

- ідентифікація принципів антикризового управління при реалізації інтеграційної взаємодії аграрних підприємств в системі їх менеджменту, які передбачають дотримання системності при використанні засобів реструктуризації, оцінюванні змін в концентрації виробничого та комерційного капіталу, а також ідентифікації зрушень в структурі виробничого та комерційного потенціалів підприємств та об'єднань;

- методичний підхід до визначення обмежень рівня концентрації капіталу та зростання рівня економічної ефективності функціонування інтегрованих об'єднань аграрних підприємств на основі застосування методів економіко-математичного моделювання;

набуло подальшого розвитку:

- ідентифікація перспектив участі аграрних підприємств в інтеграційних процесах, з урахуванням напрямів їх спеціалізації, з огляду на підвищення рівня економічної ефективності діяльності залучених до процесу інтеграції підприємств, а також формування ефектів синергії за рахунок поєднання кількості стадій формування доданої вартості суб'єктами у складі інтегрованих утворень;

- організаційно-методичні засади стратегічного планування процесів та процедур реструктуризації аграрних підприємств на основі застосування інструментів витратно-цінового аналізу та прогностичних методів визначення економічних наслідків зрушень в правовому статусі, структурі власності та капіталу підприємств, які входять до складу інтеграційних утворень.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці науково обґрунтованих рекомендацій з ефективного управління процесом реструктуризації аграрних підприємств, яка передбачає поєднання окремих галузей сільського господарства, поглинання збиткових підприємств більш прибутковими аграрними товаровиробниками, злиття підприємств, які займаються виробництвом, переробкою, зберіганням, реалізацією сільськогосподарської продукції. Рекомендації будуть корисними для сільськогосподарських підприємств, їх об'єднань та органів державного управління агропромисловим розвитком.

Основні положення, висновки і пропозиції дисертаційної роботи доведено до рівня науково-методичних рекомендацій, які апробовано та прийнято до впровадження що засвідчено відповідними актами і довідками. Результати дослідження, висновки та рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, схвалені та використовуються в практичній діяльності Департаментом агропромислового розвитку Сумської обласної державної адміністрації (довідка № 05-10/143 від 30.06.20 р.), а також у аграрних підприємствах ДГ АФ «Надія» Роменського району (довідка № 55 від 10.05.20 р.), ТОВ «Аграрне» Сумського району (довідка № 18 від 12.06.20 р.) та ТОВ «Ворожбалатінвест» Лебединського району (акт про впровадження від 11.05.20 р.) Сумської області.

Окремі результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Сумського національного аграрного університету (довідка № 1243 від 11.11.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Основні наукові результати дослідження, висновки та пропозиції, що викладені в дисертаційній роботі отримані здобувачем особисто. В наукових працях, опублікованих у співавторстві, у роботі використані лише ті положення, які є результатом власного наукового доробку автора.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дисертації доповідалися і отримали позитивну оцінку на наукових та науково-практичних конференціях, а саме:

Публікації. Основні результати дисертації опубліковано в 10 наукових працях, в тому числі 5 статей у фахових виданнях (з них 2 – у співавторстві) і одна у закордонному виданні. Загальний обсяг публікацій становить 3,6 друк. арк.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, 159 найменувань використаних джерел, 11 додатків. Вона викладена на 185 сторінках основного тексту, містить 33 таблиці та 22 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретично-методичні засади здійснення процесів реструктуризації в системі інтеграційних відносин аграрних підприємств**» виконана систематизація організаційно-економічних та організаційно-правових засад реструктуризації аграрних підприємств, окреслено особливості інтеграційних процесів в аграрній сфері вітчизняної економіки, визначено склад та типологію інтеграційних інструментів та засобів підвищення економічної ефективності функціонування аграрних підприємств.

В результаті дослідження особливостей економічного розвитку України, встановлено, що існує об'єктивна необхідність науково-методичного обґрунтування процесів реструктуризації в аграрній сфері, активізація яких зумовлена дією чинників як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Виходячи з того, що держава за останні роки стала активним оператором світового ринку агропродовольчої продукції, до найбільш активних зовнішніх чинників, які проявляють свій вплив відносимо загальні процеси глобалізації, розвиток інформаційного суспільства, зміни в кон'юктурі світових ринків агропродовольчої продукції, природно-кліматичні зміни, фінансово-політичні трансформації та поляризацію політичного середовища. Відповідно вказані фактори здійснюють як опосередкований так і прямий вплив на вітчизняну економіку, що змушує суб'єкти господарювання вести перманентний пошук шляхів утримання та підвищення власної конкурентоспроможності на внутрішніх та міжнародних ринках.

Необхідність посилення здатності аграрних підприємств щодо адекватного реагування на виклики зовнішнього середовища зумовлює необхідність залучення їх до агропромислової інтеграції через збільшення концентрації капіталу у виробничій сфері. Встановлено, що в аграрному секторі інтеграція проявляється через створення виробничих, техніко-технологічних, маркетингових та управлінських взаємозв'язків, шляхом досягнення консенсусу з врахуванням методів та принципів організації бізнесу на основі результат-орієнтованого та процес-орієнтованого підходів.

Проведене узагальнення існуючих наукових позицій дозволило сформулювати за окремими класифікаційними ознаками склад потенційних учасників інтеграційних процесів у агропромисловому виробництві (табл. 1).

Вивчення та узагальнення існуючих наукових економічних та правових поглядів на конкретизацію поняття реструктуризації аграрних підприємств дає змогу тлумачити його як складну, багаторівневу систему організаційно-економічних та юридичних заходів, які забезпечують зміну земельних, майнових, управлінських відносин між учасниками інтеграційного процесу, в результаті чого в агропромисловому комплексі з'являється новий суб'єкт підприємницької діяльності. Реструктуризація передбачає реорганізацію чи ліквідацію існуючих учасників, та передбачає проведення реформи майнових, земельних та трудових відносин відповідно до чинних норм законодавства.

Виходячи з того, що участь господарюючих суб'єктів в інтеграційних процесах призводить до структурних змін, виникає об'єктивна необхідність

розробки науково-методичних засад побудови організаційно-економічного механізму реструктуризації аграрних підприємств.

Таблиця 1

Типологія потенційних учасників інтеграційних процесів у агропромисловому виробництві

Господарські товариства	Публічне акціонерне товариство	Приватне акціонерне товариство	Товариство з обмеженою відповідальністю
	Товариство з додатковою відповідальністю	Повне товариство	Командитне товариство
Підприємства	Державне підприємство	Приватне підприємство	Фермерське господарство
	Комунальне підприємство	Орендне підприємство	Холдингова компанія
Кооперативи	Виробничий кооператив	Споживчий кооператив	Обслуговуючий кооператив
Об'єднання підприємств	Асоціація	Корпорація	Консорціум
	Концерн		Союз
Громадські об'єднання	Громадська організація		Громадська спілка
Господарства населення			

Детальне вивчення існуючих наукових поглядів щодо зв'язку правових інструментів реструктуризації аграрних підприємств з економічними наслідками їх впровадження дало змогу сформуванню системи ознак та характеристик застосування інструментів реструктуризації. Визначальним фактором їх застосування виступає рівень економічного розвитку підприємства, ключовим оціночним показником якого виступає рівень концентрації авансованого капіталу. Він визначається як відношення його вартості до виручки від реалізації продукції. В залежності від значень вказаного показника визначається ймовірність застосування процедур злиття, поглинання, приєднання щодо підприємства-учасника інтеграційного утворення

У другому розділі «**Структурно-динамічні тенденції участі аграрних підприємств в інтеграційних процесах з залученням інструментів реструктуризації**» проаналізовано динаміку участі вітчизняних аграрних підприємств в інтеграційних процесах, виконано оцінку ефективності діяльності аграрних підприємств у складі інтеграційних утворень та економічних наслідків їх реструктуризації.

В результаті аналізу встановлено, що в Україні відбувається поступове скорочення загальної кількості аграрних підприємств, які мають сільськогосподарські угіддя, проте відбувається поступове збільшення площі самих угідь, що здійснені в процесі виробництва (рис. 1).

Таке явище пояснюється процесом концентрації ресурсів у сільськогосподарському виробництві. Так, з 2014 по 2019 роки кількість підприємств в Україні, які обробляли понад 10 тис. га земельних угідь зменшилася (зі 184 до 179 одиниць). При цьому середній розмір

землекористування цих підприємств склав 23,6 тис. га. Крім того, існує ситуація, коли середні та малі підприємства втративши економічну самостійність стають структурними підрозділами крупних підприємств (агрохолдингів), хоча вони і зберігають юридичну самостійність, а їх діяльність відображається у статистичній звітності. Відповідно, подібні інтеграційні процеси передбачають і структурні зміни в діяльності аграрних підприємств.

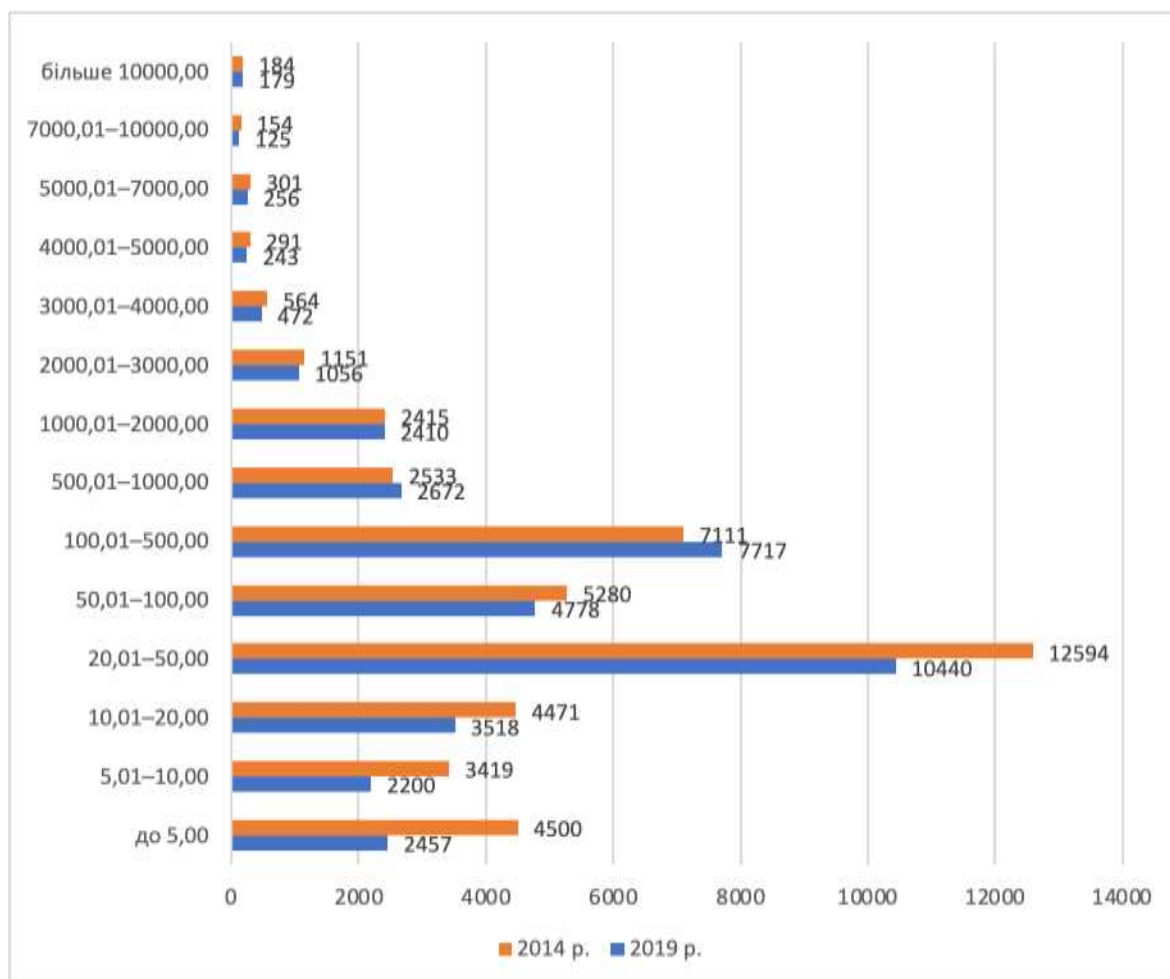

Рис. 1. Розподіл діючих аграрних підприємств України за розміром сільськогосподарських угідь у 2014-2019 рр.

Проведені спостереження в Сумській та Харківській областях вказують на той факт, що найбільш поширеними способами реструктуризації аграрних підприємств є злиття, приєднання, поділ та перетворення. Розвиток інтеграції в агропромисловому секторі цих регіонів у більшості випадків відбувається по ініціативі суб'єктів сфери переробки сільськогосподарської продукції, сфери оптової торгівлі та крупних агрохолдингів. У більшості випадків ці процеси відбуваються на фоні прагнень аграрних підприємств до покращення ефективності своєї діяльності та використовуються в якості інструменту антикризового управління.

Дослідження показують, що характер підвищення концентрації капіталу інтегрованих структур у вказаних випадках є різним. Підтвердженням цьому є

опитування проведене серед керівників аграрних підприємств Харківської та Сумської областей. Близько половини опитаних зазначають, що в своїй діяльності вони отримували пропозиції по реструктуризації своїх підприємств, а третина керують підприємствами, які пройшли процедуру реструктуризації. Використання методу фокус-груп дозволило сформулювати висновки про те, що переробні підприємства, основними умовами реструктуризації вбачають забезпечення стабільності якості та ритмічності постачання необхідних обсягів сільськогосподарської сировини, що призводить до участі інтеграторів в капіталі аграрних підприємств шляхом застосування процедур поглинання та приєднання. Це пояснюється тим, що інтегратори зацікавлені в стабілізації власного бізнесу у довгостроковому періоді, а також збільшенні обсягів прибутків за рахунок розширення технологічних стадій переробки агропродовольчої сировини. Що стосується сфери оптової торгівлі, то в даному випадку не досить часто застосовуються процедури безпосередньої участі інтеграторів в капіталі аграрних підприємств, при цьому найбільш поширеною процедурою є злиття підприємств-виробників сільськогосподарської сировини, що дає останнім змогу підвищити свою конкурентоспроможність в частині взаємодії з торговельними посередниками за рахунок формування більш значимих комерційно партій продукції.

Необхідність формування крупних партій агропродовольчої продукції є однією з головних причин, що мотивують аграрні підприємства до реалізацій інтеграційних механізмів реструктуризації. Дослідження показують, що рівень конкуренції на ринках агропродовольчої продукції не можна трактувати як високий (рис. 2).

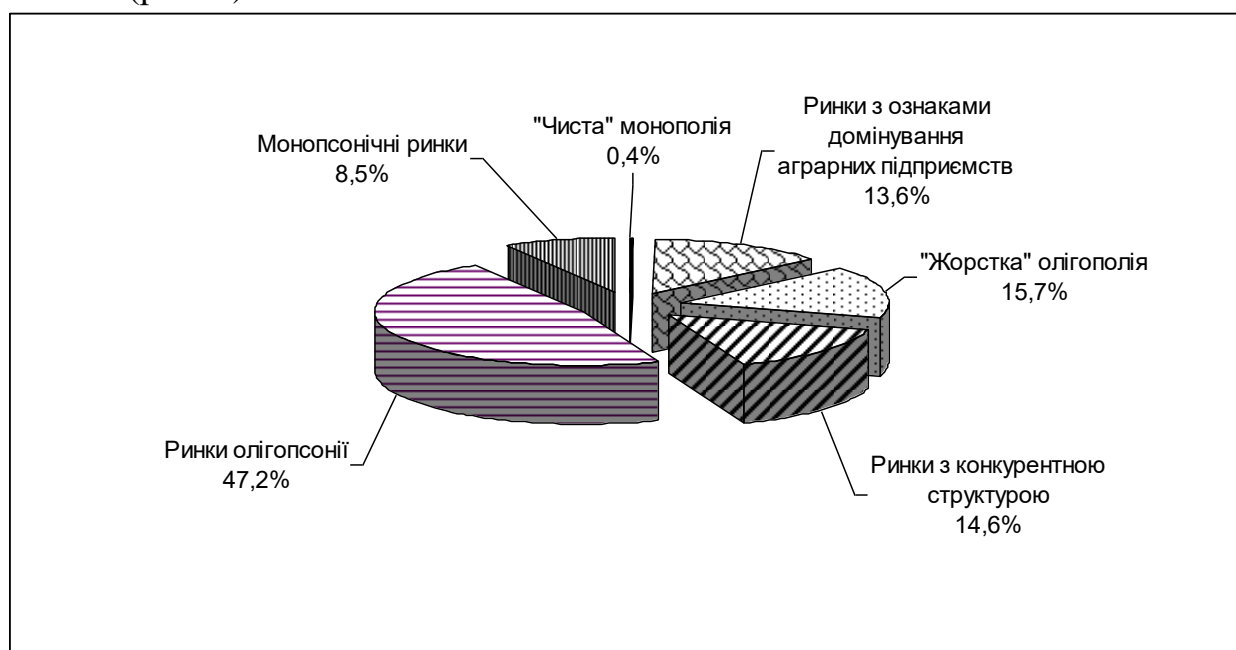

Рис. 2. Частка ринків агропродовольчої продукції за рівнем розвитку конкуренції, %

Аналіз рівня розвитку конкуренції на ключових ринках у 2014-2019 роках показує, що лише для 14,6 % характерним є розвинене конкурентне

середовище, в той же час на 15,7 % ринків спостерігається жорстка олігополія, де частка найбільшого підприємства становить понад 35 %, а 13,6 % можемо охарактеризувати як ринки з ознаками домінування підприємств, де частка трьох найбільших перевищує 50 %. При цьому найбільш поширеною конкурентною структурою є олігопсонія, а питома вага таких продуктових ринків складає 47,2 %. В таких умовах, забезпечення конкурентних переваг та підвищення рівня економічної ефективності, за рахунок перерозподілу додано вартості, прямо залежить від здатності аграрних підприємств до організації спільних зусиль.

Аналіз економічної діяльності реструктуризованих підприємств вказує на існування залежності між підвищенням рівня економічної ефективності діяльності аграрних підприємств та підвищенням рівня концентрації капіталу в сфері виробництва. Дослідження показали, що рівень концентрації капіталу аграрних підприємств є здійснює значний вплив на стан ресурсного потенціалу, залучення якого впливає на рівень економічної ефективності.. При цьому реалізація горизонтальних та вертикальних інтеграційних механізмів реструктуризації створює можливості для покращання ресурсного забезпечення основної діяльності та формування потужного маркетингового інструментарію. Проте, приріст економічної ефективності при нарощуванні рівня концентрації капіталу має обмеження внаслідок об'єктивної дії закону спадної віддачі, параметри якого стосовно аграрних підприємств-учасників інтеграційних процесів визначені в дисертаційній роботі.

У третьому розділі **«Архітектура та архітектоніка механізмів реструктуризації аграрних підприємств в системі інтеграційних відносин»** обґрунтовано сценарії підвищення концентрації виробництва та капіталу в умовах розвитку інтеграційних процесів в сільському господарстві, організаційно-економічний механізм реструктуризації аграрних підприємств-учасників інтеграційних процесів, а також виконано оцінку ефективності процедур реструктуризації сільськогосподарських підприємств.

В дослідженні ідентифіковано реструктуризаційний потенціал аграрних підприємств. Під реструктуризаційним потенціалом у даному контексті пропонується розуміти сукупність маркетингових, виробничих, організаційних, інноваційних, фінансових, кадрових ресурсів і можливостей, що визначають та забезпечують готовність та здатність підприємства до формування та реалізації програми реструктуризації. Реструктуризаційний потенціал необхідно розглядати з позицій як комплексного, так і системного підходів. З позиції системного підходу він є невід'ємною частиною сукупного потенціалу підприємства і являє собою цілісну динамічну соціально-економічну систему. З позицій комплексного підходу реструктуризаційний потенціал представляє комплексну структуру, яка складається із взаємодіючих елементів різного ступеня складності й організації (рис. 3).

Рис. 3. Реструктуризаційний потенціал аграрного підприємства

Концепція реструктуризації є фундаментом для розробки програми реструктуризації. Програма реструктуризації являє собою документ, у якому докладно описується процес реструктуризації, визначається перелік заходів щодо її реалізації з конкретними термінами та виконавцями. Також у програмі визначаються ресурси, необхідні для проведення реструктуризації. У першу чергу, максимально повинен бути використаний реструктуризаційний потенціал підприємства та визначені, на альтернативній основі, джерела формування відсутніх у підприємства ресурсів. Ключовим фактором успіху, що суттєво впливає на ефективність реструктуризаційних процесів є усвідомлення та зацікавленість працівників у досягненні цілей реструктуризації. Це визначає необхідність розробки дієвої системи мотивації як складової програми реструктуризації.

Важливим завданням в даному контексті є визначення готовності керівництва аграрних підприємства до реалізації інтеграційних механізмів реструктуризації. В дисертаційній роботі запропоновано методичний підхід до інтегральної оцінки готовності залучення підприємства до участі в інтеграційних процесах. Оцінка проводилася за такими напрямками, як фахова відповідність; готовність до співпраці; комунікативні навички; особисті якості;

схильність до мотивації персоналу; схильність до ризику; лідерські якості. В роботі обґрунтовано концептуальні засади побудови та функціонування інтеграційного механізму реструктуризації аграрних підприємств (рис. 4).

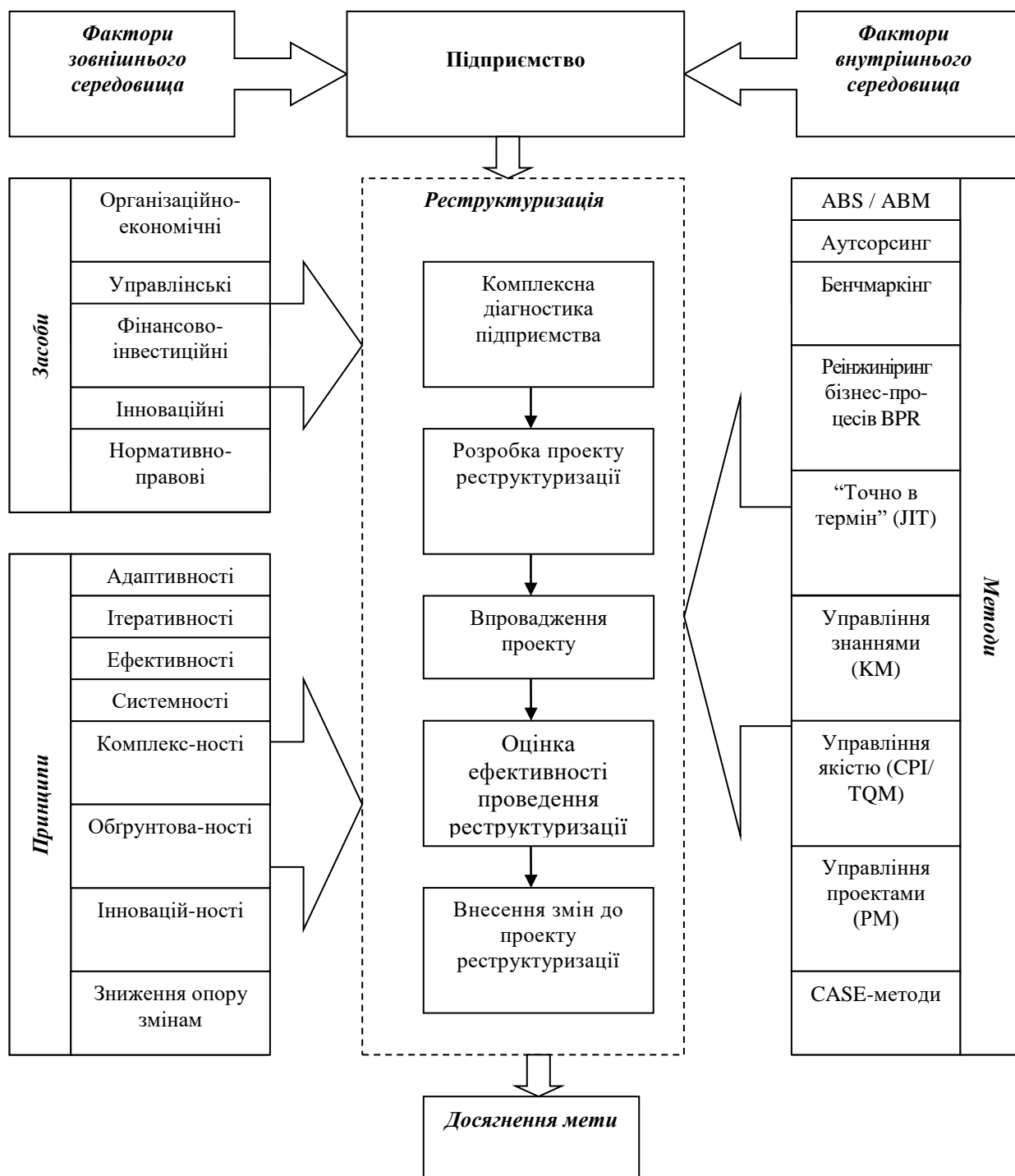

Рис. 4. Архітектура механізму реструктуризації аграрних підприємств

В основу його застосування покладені результат-орієнтовані та процес-орієнтовані підходи. Вказана модель в першу чергу розрахована на застосування в поглибленні вертикальної взаємодії аграрних підприємств з

переробними підприємствами та підприємствами сфери оптової торгівлі, метою якої є перерозподіл доданої вартості між сферою виробництва, переробки та торгівлі. Передбачається, що основними формами інтеграції є створення об'єднань холдингового типу, що забезпечує встановлення керуючими компаніями контролю за діяльністю аграрних підприємств, які беруть участь у процесі інтеграції, через участь в їх капіталі. Основними видами реструктуризації в таких випадках є приєднання та поглинання. Такі зміни, корегують спеціалізацію аграрних підприємств, а також збільшують кількість стадій створення доданої вартості в інтегрованому об'єднанні, що підвищує ряд показників діяльності усіх учасників інтеграційного процесу, до яких слід віднести зростання економічної ефективності, підвищення рівня конкурентоспроможності, покращення мотивації персоналу, розширення товарного асортименту продукції та збільшення обсягів її випуску. Проте, необхідно розуміти, що інтеграційні процеси відбуватимуться на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, а відповідно потягнуть за собою вивільнення частини робочої сили підприємств – учасників інтеграційного процесу. Відповідно, розробка ефективної стратегії реструктуризації має враховувати соціальну складову та пропонувати варіанти рішень для усіх категорій персоналу, задіяних в даному процесі.

В роботі запропоновано методичний підхід до розробки різних сценаріїв інтеграційної активності, підвищення концентрації виробництва та капіталу аграрних підприємств. Запропоновано впроваджувати інтеграційний механізм реструктуризації з врахуванням інтегральної оцінки існуючого потенціалу підприємства з врахуванням груп показників: 1) організаційно-економічний потенціал (організаційний, фінансовий, маркетинговий); 2) інноваційно-технологічний потенціал (інноваційний, кадровий, виробничий); 3) галузевий (рослинництво, тваринництво, переробка, інші галузі).

Встановлено, що найбільш оптимальним варіантом для досліджуваного підприємства є вертикальна інтеграція з переробними підприємствами. Проте, однією з умов підвищення ефективності, є звуження спеціалізації підприємства в умовах інтеграції при поглинанні компаніями-інтеграторами, підвищення ефективності через збільшення кількості стадій створення доданої вартості в процесі інтеграції та участі в розподілі кінцевих результатів реалізації продукції, а також фінансове оздоровлення та стабілізація результативності в процесі приєднання до інтегрованих структур.

Доцільно вважати, що для значної частини вітчизняних аграрних підприємств характерним є абсолютно нестійкий рівень потенціалу підприємства, а відповідно існує необхідність реалізації антикризової стратегії, суть якої полягає у нівелюванні негативного впливу факторів на потенціал аграрних підприємств та їх виробничу діяльність. Ефективна антикризова стратегія в основі якої закладений інтеграційний механізм реструктуризації сприяє налагодженню системи запобігання кризи в аграрних підприємствах.

Проведені емпіричні дослідження свідчать, що деструкція платоспроможності аграрних підприємства в нинішній економічній ситуації в більшості випадків є результатом вибору невірної стратегії реагування на

транзитивність матриці зовнішнього та внутрішнього середовища. Аналіз ключових підходів до впровадження системи антикризового управління свідчить, що орієнтації на швидкі фінансові прийоми, які забезпечують короткострокову економічну ефективність не дають відповідного ефекту. Аграрне підприємство перш за все у якості стратегії, має обирати одну із стратегічних альтернатив: стратегію скорочення, обмеженого росту, зростання чи їх комбінацію. Для оптимального вибору антикризової стратегії аграрним підприємствам необхідно враховувати наступне співвідношення, що зображено на рис. 5.

Симптоми	Показники		Стратегія	Дії
Глибока криза чи катастрофічне положення	Показники рентабельності та платоспроможності нижчі граничних	→	Стратегія скорочення	Скорочення обсягів виробництва нерентабельної продукції, ліквідація нерентабельних і неефективних підрозділів
Легка криза	Значення рентабельності та платоспроможності нижче нормативних	→	Стратегія обмеженого росту	Поступове нарощування обсягів уже освоєної продукції, подбавши про ринки збуту
Стійкий розвиток	Високі фінансові показники	→	Стратегія зростання	Приріст обсягів товарної продукції

Рис. 5. Система взаємодії стану розвитку підприємства та антикризової стратегії

При цьому до найбільш ефективних стратегій для аграрних підприємств слід віднести антикризову стратегію, яка має бути цілком узгодженою з вже адаптованою організаційною структурою, що має спонукати отримання максимальної паралельності робіт та забезпечити зміни в короткий термін. Запорукою успіху кожного аграрного підприємства, яке залучене до інтеграційних процесів або проходить процедури реструктуризації, є розробка ефективної стратегії антикризового управління. Значною проблемою є те, що переважна частина аграрних підприємств здійснюють свою діяльність не маючи стратегічних перспективних планів та не формуючи стратегію антикризового управління.

ВИСНОВКИ

В дисертації отримано нове вирішення важливого наукового завдання щодо формування теоретико-методичних та прикладних засад побудови механізмів реструктуризації в системі інтеграційних відносин аграрних

підприємств. Отримані результати дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки:

1. В дослідженні обґрунтовані концептуальні засади формування та функціонування організаційно економічного механізму реструктуризації аграрних підприємств. Остання розглядається при цьому в якості одного з основних інструментів ефективного залучення аграрних підприємств до участі в процесах агропромислової та виробничої інтеграції через збільшення концентрації капіталу у виробничій сфері. Встановлено, що суб'єкт-ініціатор поглиблення інтеграційної взаємодії підприємства може керуватися результат-орієнтованим та процес-орієнтованим підходами до визначення економічної ефективності змін в концентрації капіталу учасників інтеграційних утворень. В свою чергу, в рамках результат-орієнтованого підходу ефекти інтеграційної взаємодії розглядаються у вигляді сукупності статичних, а в рамках процес-орієнтованого підходу у вигляді сукупності динамічних характеристик діяльності підприємства-учасника. Вказане дозволяє ідентифікувати проміжні цілі та конкретизувати процедури змін концентрації капіталу, а отже створити науково-обґрунтоване підґрунтя для розробки та імплементації стратегій розвитку аграрних підприємств та їх об'єднань.

2. Порівняння та співставлення наукових поглядів на природу причинно-наслідкових зв'язків правових інструментів реструктуризації аграрних підприємств з економічними наслідками їх застосування дозволили систематизувати ознаки застосування процедур реструктуризації в залежності від економічного стану аграрних підприємств. В якості центрального оціночного показника економічного стану аграрного підприємства залученого до інтеграційної взаємодії в дослідженні було використано рівень концентрації авансованого капіталу, розрахований як відношення його вартості до виручки від реалізації продукції. В залежності від значень вказаного показника визначено ймовірність застосування процедур злиття, поглинання, приєднання щодо підприємства-учасника інтеграційного утворення.

3. Встановлено, що розвиток інтеграційних процесів в агропромисловому виробництві ініціюється суб'єктами сфери переробки сільськогосподарської продукції та сфери оптової торгівлі нею на фоні прагнень аграрних підприємств до підвищення економічної ефективності своєї діяльності. В свою чергу, характер підвищення концентрації капіталу інтегрованих структур у вказаних випадках є різним. Якщо інтегровані об'єднання, в яких інтегратором виступає переробні підприємства, основні акценти ставлять на забезпеченні стабільності якості та ритмічності постачання необхідних обсягів сільськогосподарської сировини, що призводить до участі інтеграторів в капіталі аграрних підприємств шляхом застосування процедур поглинання та приєднання. Останнє зумовлюється зацікавленістю інтеграторів в стабілізації власного бізнесу у довгостроковому періоді, а також збільшенні обсягів прибутків за рахунок розширення технологічних стадій перетворення сировини. При ініціації інтеграційних процесів підприємствами сфери оптової торгівлі не досить часто застосовуються процедури безпосередньої участі інтеграторів в капіталі аграрних підприємств, при цьому найбільш поширеною процедурою є

злиття підприємств-виробників сільськогосподарської сировини, що дає останнім змогу підвищити свою конкурентоспроможність в частині взаємодії з торговельними посередниками за рахунок формування більш значимих комерційно партій продукції.

4. Встановлено закономірність підвищення рівня економічної ефективності діяльності аграрних підприємств у відповідності до підвищення рівня концентрації капіталу в сфері виробництва. Дослідження показали, що рівень концентрації капіталу аграрних підприємств є визначальним показником їх стану ресурсного потенціалу, мобілізація якого визначає рівень економічної ефективності діяльності. При цьому поглиблення інтеграційної взаємодії аграрних підприємств в горизонтальному та вертикальному напрямках створює можливості для покращання ресурсного забезпечення основної діяльності та підвищення рівня її економічної ефективності. Втім, приріст економічної ефективності при нарощуванні рівня концентрації капіталу має обмеження внаслідок об'єктивної дії закону спадної віддачі, параметри якого стосовно аграрних підприємств-учасників інтеграційних процесів визначені в дисертації.

5. В дисертації сформульовано основні принципи побудови систем антикризового управління аграрним підприємствам в умовах поглиблення інтеграційних процесів, дотримання яких забезпечуватимуть його ефективність, а саме: гнучкість і адаптивність; зниження централізму для забезпечення ситуаційного реагування на проблеми, що виникають; схильність до неформального управління; мотивація ентузіазму, терпіння, впевненості; здатність до швидкого прийняття рішень у складних ситуаціях; мобільність і динамічність у проведенні змін; посилення уваги до вибору альтернатив поведінки та прийняття управлінських рішень. В контексті дотримання вказаних принципів заходи реструктуризації підприємств розглядаються в якості інструменту антикризового управління, до використання якого підприємства вдаються при неможливості використання інших інструментів.

6. Основною тенденцією розвитку інтеграційних процесів аграрних підприємств є поглиблення вертикальної взаємодії аграрних підприємств з переробними та підприємствами сфери оптової торгівлі. При цьому основними формами інтеграції є створення об'єднань холдингового типу, встановлення керуючими компаніями контролю за діяльністю інтегрованих аграрних підприємств через участь в їх капіталі шляхом здійснення процедур поглинання та приєднання. Такі зміни, з одного боку, корегують спеціалізацію аграрних підприємств, а також збільшують кількість стадій створення доданої вартості в інтегрованому об'єднанні, що підвищує рівень економічної ефективності діяльності всіх учасників інтеграційного процесу, стабілізує показники їх фінансового стану, а також нормалізує відтворювальні процеси в агропромисловому виробництві.

7. Формалізовано підходи до стратегічного планування реалізації процедур реструктуризації аграрних підприємств в умовах розвитку вертикальних інтеграційних процесів. Доведено, що продуктивна реалізація процедур приєднання, злиття та поглинання можлива лише через застосування інструментів реальної участі ініціаторів інтеграційної взаємодії в капіталі

аграрних підприємств, поповнення їх оборотних коштів та інвестування в основні засоби, покращання показників платоспроможності та фінансової стійкості. Дослідження дозволили виділити стратегії підвищення ефективності через звуження спеціалізації аграрних підприємств в умовах інтеграції при їх поглинанні компаніями-інтеграторами, підвищення ефективності через збільшення кількості стадій створення доданої вартості в процесі інтеграції та участі в розподілі кінцевих результатів реалізації продукції, а також фінансового оздоровлення та стабілізації результативності в процесі приєднання до інтегрованих структур.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях

1. Глущенко С. І. Антикризове управління на аграрних підприємствах в умовах реструктуризації. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2020. Вип. 210. С. 191-199.
2. Глущенко С. І., Рижикова Н. І., Бірченко Н. О. Правові основи державного регулювання інвестиційної діяльності. Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 3. – С. 82–91
3. Глущенко С. І., Дуднік О. В., Невмержицький В. М. Особливості інтеграційної взаємодії суб'єктів аграрного ринку. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2020. № 3. С. 42-47.
4. Глущенко С. І. Сучасні механізми реструктуризації аграрних підприємств в системі інтеграційних відносин. Український журнал прикладної економіки. – 2020. – Том 5. – № 4. – С. 163–169.

У зарубіжних виданнях, та виданнях внесених до наукометричних баз

5. Глущенко С. І. Сутність та принципи реструктуризації в системі інтеграційних відносин аграрних підприємств. Slovak international scientific journal. 2021. №50. С. 35-39.

Тези доповідей, матеріали конференцій та інші видання

6. Глущенко С. І. Особливості реструктуризації суб'єктів господарських відносин в аграрному секторі економіки України. Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції (07 квітня 2017 р.). – Харків: ХНТУСГ, 2017. – С. 312-314.
7. Глущенко С. І. Оцінювання економічних наслідків інтеграційних процесів за участю аграрних підприємств. Матеріали круглого столу

«Економічні детермінанти розвитку сільськогосподарських підприємств України». – Харків: ХНТУСГ. – 2018. – С. 91-94.

8. Глущенко С. І. Склад та функціонування інструментів реструктуризації аграрних підприємств в системі агропромислової інтеграції. Матеріали Другої Міжнародної науково-практичної конференції «Управління розвитком соціально-економічних систем». – Харків: ХНТУСГ, 2019. – С. 135-137.

АНОТАЦІЯ

Глущенко С. І. Механізми реструктуризації в системі інтеграційних відносин аграрних підприємств. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Сумський національний аграрний університет, Суми, 2020.

Дисертаційна робота присвячена обґрунтуванню теоретичних, методичних та практичних засад формування механізмів підвищення рівня економічної ефективності функціонування аграрних підприємств за допомогою інструментів реструктуризації в умовах розвитку інтеграційних процесів. У роботі здійснено систематизацію економічних та нормативно-правових основ реструктуризації аграрних підприємств, визначено характеристики розвитку інтеграційних процесів у вітчизняному агропромисловому виробництві, обґрунтовано елементний склад інструментарію підвищення концентрації капіталу суб'єктів сфери виробництва сільськогосподарської продукції. Автором проаналізовано динаміку участі вітчизняних аграрних підприємств в інтеграційних процесах, виконано оцінку ефективності діяльності аграрних підприємств-учасників інтеграційних утворень та економічних наслідків реструктуризації аграрних підприємств. На основі сучасного інструментарію наукових досліджень обґрунтовано сценарії підвищення концентрації виробництва та капіталу в умовах розвитку інтеграційних процесів в сільському господарстві, організаційно-економічний механізм реструктуризації аграрних підприємств-учасників інтеграційних процесів, а також виконано оцінку ефективності процедур реструктуризації сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: механізм, реструктуризація підприємств, аграрні підприємства, розвиток, інтеграційний процес, інтеграційне утворення, економічна ефективність.

SUMMARY

Hluschenko S.I. Mechanisms of Restructuring in the System of Agricultural Enterprises Integration Relations. - Manuscript.

Thesis for a degree of the Candidate of Economic Sciences, in specialty 08.00.04 - economics and management of enterprises (by economic activity). – Sumy National Agrarian University, Sumy, 2021.

The thesis is devoted to the substantiation of theoretical, methodological and practical bases of formation mechanisms of improving the economic efficiency of agricultural enterprises with the tools restructuring in the development of integration processes. The work carried out systematization economic and regulatory fundamentals restructuring of agricultural enterprises, defined the characteristics of integration processes in the domestic farming industry, justified the elemental composition of capital instruments increased concentration subjects the production of agricultural products. The author analyzes the dynamics of domestic agricultural enterprises participation in integration processes, the estimation of the efficiency of agricultural enterprises participating formations integration and economic effects of restructuring agricultural enterprises. Based on modern instruments of research grounded scenarios raise the concentration of production and capital in the development of integration processes in agriculture, organizational and economic mechanism for restructuring of agricultural enterprises participating in integration processes, and the estimation of efficiency of procedures farm restructuring.

Keywords: mechanism, restructuring of enterprises, agricultural enterprises, development, process integration, formation of integration, economic efficiency.

Підписано до друку ____ _____ 2020 р. Формат 60x84/16.
Папір 80 г/м². Гарнітура Times New Roman.
Друк офсетний. Обсяг: 0,9 ум.-друк. арк.; 0,9 обл.-вид.арк.
Наклад 100 прим. Замовлення № 358